

ÜSKÜP'TE HARPUTLU BİR ŞAİR: MUALLİM SADI'NİN “YILDIZ” GAZETESİNDEKİ ŞİİRLERİ VE YAZILARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Recai ÖZCAN*

Hangi dest-i hâme bilmem derdimi tahrir eder
Hangi söz, hangi lisan ahvalimi takrir eder

Harputlu Sadi

Selanik, Manastır, Üsküp gibi bugün farklı ülkelerin sınırları içinde yer alan Balkan şehirleri, Osmanlı'nın son dönemlerinde önemli siyasi ve sosyal gelişmelere sahne olmuştur. Bu coğrafyadaki değişimlerin hızlı olmasının nedeni Türk, Arnavut, Sırp, Bulgar, Ulah gibi farklı etnik toplulukların varlığı ve bu toplulukların kimlik arayışlarıdır. 1908 meşrutiyetine kadar “kardeşlik, birlik, hürriyet” gibi kavramları kullanarak “eşit vatandaş” olma arzularını çeşitli kanallarla göstermeye çalışan azınlıklar, II. Meşrutiyet'in ilanından 1912'ye kadar geçen kısa sürede gerçek niyetlerini ortaya koymuş, sonrasında istedikleri siyasi bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

Bugün Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olan Üsküp, 1912 öncesinde Rumeli eyaletinin idare merkezi olan Manastır'a bağlı ve nüfusunun çoğunluğunu¹ Türklerin oluşturduğu bir şehirdi.² II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ortaya çıkan “hürriyet” havasının etkisiyle Rumeli'de basın yayın faaliyetlerinin arttığını, özellikle bu faaliyetlerin Selanik, Manastır, Üsküp gibi şehirlerde yoğunlaştığını görmemiz mümkündür.³ Bunlardan biri olan Yıldız, Üsküp'te toplam 47 sayı olarak yayınlanmıştır. 15 Şubat 1908-21 Şubat 1909 yılları arasında yayın hayatına devam eden gazete, gerek Türk kültürü ve edebiyatı ile ilgili bilgiler vermesi gerekse dönemin sosyal ve siyasi meselelerini anlayabilmemiz açısından önemli bir kaynaktır.⁴ Yıldız'ın bir

* Düzce Ün. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ 1896'da Üsküp belediye başkanlığı görevinde bulunan Salih Asım'ın verdiği bilgilere göre 1902'de Üsküp şehir merkezinde 23.906 Müslüman, 8456 Ortodoks Hristiyan, 136 Katolik Hristiyan, 1198 Musevi olmak üzere toplam 34.110 kişi yaşamaktadır. Salih Asım, Üsküp Tarihi ve Civarı, Rumeli Türkleri Vakfı, İstanbul, 2004, sh.50.

² Salih Asım, a.g.e., sh.52.

³ Manastır'da Neyyir-i Hakikât matbaasında Abdullah Feyzi ve İsmail Hakkı'nın müdürlüğünde yayımlanan Hüsün ve Şiir mecmuası; yine Manastır'da yayınlanan İleri, Kasatura, Kurşun, Manastır, Neyyir-i Hakikât gibi gazeteler; Üsküp'te Dârümuallimin Rüşdiyesi tarafından yayımlanan Yeni Mektep gibi, gerek edebî gerekse eğitim öğretime yönelik gazete ve mecmuaları görmek mümkündür. II. Meşrutiyet sonrası Rumeli'de basın yayın faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Eren, Rumeli'de Türk Kültürü-Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın, Yeni Balkan Yayınları, Üsküp, 2012.

⁴ Yıldız gazetesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Recai Özcan-Abdülkadir Hayber, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2010.

başka önemli yanı, Osmanlı'nın Rumeli'ye vedasını takip eden yıllarda, kimisi Türkiye'ye gelerek çalışmalarına burada devam eden ve eserleriyle Türk kültür tarihine geçen isimlerin yazılarına ve şiirlerine yer vermesidir. Harputlu Muallim Sadi, Sabri Cemil (Yalkut), Enis Behiç (Koryürek), Mustafa Şekip (Tunç), Şeyh Sadeddin Sırrî gibi isimler bunlardan birkaçıdır.⁵ Yayınlandığı süreçte, sayfalarında eğitim öğretim meselelerini irdeleyen Yıldız'da ayrıca; şiir, kısa hikâye ve deneme gibi edebiyatın farklı türlerinde eserler görürüz.

Bildirimizin odak noktası, Üsküp'te yayınlanan Yıldız'ın sahibi olan, Türk Sadi, Muallim Sadi, gibi farklı imzalarla karşımıza çıkan Harputlu Muallim Sadi'nin bu gazetede yayınladığı şiirleri ve yazıları olacaktır.

Harputlu Muallim Sadi

Sadi, aslen Harputlu olup Şirinzade ailesine mensuptur.⁶ Babası Hacı Hafız Şeyh Yusuf Efendi'dir. Yusuf Efendi, Harput'un yetiştirdiği âlimlerdendir. Ayrıca güzel seslidir, Meydan Camii'nde imamlık ve hatiplik yapmış, hattatlık sanatına vâkıf olmuştur. Nakşibendi tarikatındandır.⁷ Sadi'nin şiirinde belirttiğine göre, Hacca ikinci gidişinde vefat etmiştir.⁸ Muallim Sadi, bazı kaynaklarda farklı adlarla anılır.⁹ Doğum tarihi konusunda farklı bilgiler olmakla birlikte, ölüm tarihi 13 Ocak 1916'dır. Vesile-i Rahmet başlıklı şiiri onun Harputlu olduğu konusunda tereddütleri giderir.¹⁰

⁵ Şeyh Sadeddin Sırrî, Türk şiirinin en büyük şairlerinden olan Yahya Kemal Beyatlı'ya şiir konusunda yol gösteren isimdir. Ayrıca Sabri Cemil, "Türk Çocuk Edebiyatı'nın ilk örneklerini "Yıldız" sayfalarında vermiştir. Bu konuda ayrıca bkz: Recai Özcan, Makedonya'da Çocuk Edebiyatı'nın Kaynaklarına Bir Bakış, Hikmet Bilimsel Araştırma Dergisi, Gostivar, Kasım, 2009, Recai Özcan, Üsküp'te Bir Feyiz Kaynağı-Yeni Mektep: Fikirler ve Şiirler, Bal-Tam Türk Lük Bilgisi, Sayı 19, Prizren, Eylül 2013.

⁶ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri'nde yayınlamak üzere Sadi'den "terceme-i hâlini" ister. Ancak Sadi göndermez. Daha sonraları Babialî'de kendisiyle görüşür ve bu konuda serzenişte bulunur. İnal'a göre tarihe geçmek isteyenler kendileri ve eserleri hakkında bilgi vermek zorundadırlar. Ancak "Deli Şair" Muallim Sadi, bu konuda kendisine pek de yardımcı olmamıştır. Geniş bilgi için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, sh.1533.

⁷ İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında II, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1959, sh.338.

⁸ Hacı Yusuf Efendi'nin ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte İshak Sunguroğlu'na göre vefatı 1863'ten sonradır. Bkz.İshak Sunguroğlu, a.g.e., sh.338.

⁹ Bu konuda sırasıyla İbnülemin Mahmud Kemal İnal, İshak Sunguroğlu gibi isimler onun bazı kaynaklarda "Sirozlu Sadi" olarak geçtiği konusuna değinirler. Şeyh Sadeddin Sırrî, Harputlu Sadi'nin ölümünden sonra kaleme aldığı bir yazıda onun edebiyata burada başladığından dolayı kendisini "Serezli" olarak tanıttığını belirtir. Geniş bilgi için bkz. Atilla Kaşıkçı, Bütün Yönleriyle Ceride-i Sûfiyye I-İnceleme-Fihrist, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Himmet Uç, Diyarbakır, 1994.Ayrıca Muallim Sadi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili olarak bkz. Yakup Kavas, Muallim Sadi (Hayatı-Şahsiyeti ve Edebî Eserleri), Danışman: Ö.Faruk Huyugüzel, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir, 1990.

¹⁰ Abdülkadir Hayber, Sadi ile ilgili olarak "Birden fazla Sadi olduğu için buradaki Sadi'nin kimliği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olamamaktadır."demektedir; ancak Sadi'nin Yıldız'da yayınladığı Vesile-i Rahmet başlıklı şiirinden kendisinin Harputlu Muallim Sadi

Muallim Sadi ilk ve orta öğretimini Harput'ta tamamlar. Arapça ve Farsça öğrenir. Yüksek tahsilini İstanbul'da bitirir.¹¹ Sadi'nin "muallimlik", "kaymakamlık", "nüfus kâtipliği", "Üsküp hapishanesi müdürlüğü" gibi çok farklı görevlerde bulunduğunu biliyoruz. Balkanlar'daki memuriyet hayatının son yıllarında Seniçe'de tahrirat müdürlüğü yapan Sadi, işgal sırasında burada esir edilmiştir. Bir yolunu bularak esaretten kurtulur ve 1913'te İzmir Darülmuallimâtı'na muallim olarak atanır. Kısa süre sonra burada 68 yaşında iken vefat eder.¹²

Her ne kadar çok farklı memuriyetlerde bulunsa da Sadi'nin yaşamında "muallimlik" ve "yayıncılık" hep vardır. Yayınladığı gazeteler incelen-diğinde, onun, halkı aydınlatma konusunda gazeteciliğin çok önemli bir meslek olduğunu anladığı görülür. Muallim Sadi, taşranın "hâce-i evveli" gibi çalışır. Gazete ve mecmualarda yayınladığı yazılar ve şiirlerde Tanzimat'ın ilk neslinden olan Şinasi'nin, Namık Kemal'in izleri görülür: "*Sadi vaktiyle Tercüman-ı Hakikât gazetesinde Deli Şair imzasıyla şiirler yazdığı gibi, Selanikde Gonca-i edep ve Üsküpe Yıldız unvanıyla iki edebî mecmua ve Açık Türkçe namında bir de Alfabeye dair birer risale neşretmiş ve sonra doğrudan doğruya açık hüviyeti ve Muallim Sadi imzasıyla Ceride-i Sofiyede karar kılmış ve bu mecmuaya dinî ve felsefî birçok şiirler yazmağa başlamıştır.*"¹³ Muallim Sadi, Ceride-i Sûfiyye'nin 66. sayısından 122. sayısına kadar, bazı şiirleri tekrar olmak kaydıyla; "Amentü Billah", "Köylü Din Kardaşlarıma", "Din-i İslâm", "Leyle-i Kadr-i Muâlla", "Benliğim" gibi birçok manzum eser kaleme almıştır. Buradaki şiirlerin Muallim Sadi'nin dinî, ahlakî, toplumsal değerlendirmeleriyle birlikte, eğitim-öğretimin ıslahına dair önermeleri içerdikleri söylenebilir.¹⁴

olduğunu öğreniyoruz. Bkz. Recai Özcan-Abdülkadir Hayber, Yıldız, Ankara, 2012, sh.22. Bu şiir Ceride-i Sufiyye'nin 60 numaralı Eylül 1913 tarihli nüshasında da neşredilmiştir.

Sadi'nin, Yıldız'ın 30. Sayısında neşrettiği şiirinden bazı bölümler şöyledir:

Vesile-i Rahmet

Hacı Hafız Şeyh Yusuf Fazlı-yı âli-güher
Zühd ü takvâda feridü'l-asr idi bî-iştibah
Hüsn-i sîret, hüsn-i sûret, hüsn-i savt u hüsn-i hat

...

Eyledi kırk yıl imâmet, hem hitâbet şevk ile
Menzil-i maksûda doğru böyle etti kat'-ı râh

...

Gitti beytullâha yüz sürdü ikinci def'a da
Ah der esnâ-yı avdet etti firdevsi penâh
Hac yolunda oldu bir gurbet şehidi âkıbet
Vâlid-i şefkat-bedidim mürşidim, üstâdım âh

¹¹ Yakup Kavas, a.g.e, sh.4.

¹² İhsan Sunguroğlu, a.g.e., sh.339.

¹³ İhsan Sunguroğlu, a.g.e., sh.340.

¹⁴ Ceride-i Sufiyye'nin 14. sayısında yayınlanan Terane-i Rûh ve 43. sayısındaki Nevha-i Me'yûsâne başlıklı şiirleri daha önce Yıldız'da yayınlanmakla birlikte bu şiirlerde şairin ismi geçmemektedir.

Harputlu Sadi, Üsküp'te bulunduğu yıllarda Şeyh Sadeddin Sırrî Efendi ile tanışır ve Yıldız'da onun şiirlerine yer verir. Sırrî Efendi 1898'de Manastır'a giderek Şeyh Hacı Bedrettin Efendi'den "*hilaftet alarak*" Üsküp Rufâî Tekkesi'ne postnişin olmuştur.¹⁵ Yahya Kemal'in çocukluk hatıralarında bahsettiği¹⁶ Sırrî Efendi, Muallim Sadi'nin şairliğinden "Bir Hasbihal" başlıklı yazısında şöyle bahseder: "*Edebiyât-ı İslâmiyenin Şinasi merhumdan Naci zamanına kadar devam eden devr-i teceddüdü içinde meydan-ı sühanda ispât-ı vücûd eden kahramanlardan biri de "Deli Şair"dir. Bu zat:*

"*Âyet-i hüsnün ki tab'ullahâ tezyîl eylerim
Levhten bu vechile bin sûre tertîb eylerim*"

Matlayla başlayan şi'r-i garrâsını ilk gördüğüm zaman delilik perdesi altında bir akıllı olduğunu tanımuştım. Zaman geldi. Bir gün elime bir Gonca-i Edebî mecmuası geldi. Bu mecmua bir aralık Selanik'te intişar ediyormuş. Bilahare bırakılmış. Benim gördüğüm bu nüsha ehl-i merâkın biri tarafından teclid ettirilmiş bir kitap idi. Münderecâtına göz gezdirdim. Bihakkın Gonca nağme-serâ olan andelibân meyânında Muallim Sadi ismi ve bu imza altında yazılan parçalar gerçekten değerli idi. Bunları okudukça derin bir hiss-i sühanî ile mütehasşis oluyordum." Şeyh Sadeddin Sırrî'ye göre Sadi: "muallimlik" sıfatını kâmilten taşıyanlardan biridir. Dostlarını, yazmaları hususunda teşvik eder. Sırrî, Yıldız'a şiir ve yazılarıyla desteğini esirgemez.¹⁷ Sadi'nin ölümünden sonra kaleme aldığı bir yazıda onun "*metin*" bir şiir tabiatı, aşıkâne şiirleri olduğunu ve okuyanın onun sanatına "*meftûn*" olmaktan kurtulamayacağını belirtir.¹⁸ Sırrî'ye göre Harputlu Sadi "az" ama "kuvvetli" yazar. Fuzûlî kadar "*muğlak yazmağa muktedir*" olan şair, Türkçe'yi sadeleştirme arzusundan dolayı bunu yapmaz; açık, anlaşılır bir dil kullanır.¹⁹ Sadi'nin teşvikine romancı Fazlı Necib şahittir. Fazlı Necib'i şiir yazması konusunda Muallim Sadi yüreklendirmiştir: "*Bendeniz bir sene evveline gelince şiir yazmak değil dürüstçe okumağa bile muktedir değil iken Selanik Osmanlı*

¹⁵ Fahri Kaya, Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar, Divan Yayıncılık ve Multimedya, Üsküp, 2008, sh.48.

¹⁶ "*Redife Hanım'ın zevci Şeyh Sadeddin Efendi güzide bir zattı; o zaman Üsküp'de yaşayan Bursalı Tahir Bey gibi, Eşref Paşa gibi fâzıllarla görüşürdü, onlarla tasavvufdan ve edebiyattan bahsedirdi ve mutasavvıfane şiirler neşrederdi; küt'amı ona gösterdim. Beğenir gibi davrandı. Kırmızı mürekkeple birkaç noktada vezin hatalarını tashih ederek bana verdi.*" Yahya Kemal Beyatlı, Çocukluğum-Gençliğim-Siyasi ve Edebî Hatıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999, sh.96.

¹⁷ Atilla Kaşıkçı, a.g.e., sh.112.

¹⁸ Harputlu Sadi'nin birçok şiiri Ahmet Midhat Efendi'nin idaresinde bulunan Tercüman-ı Hakikât gazetesinde neşredilir. Muallim Naci bazı şiirlerini övmüş ve Tercüman-ı Hakikât sayfalarının onun şiirlerine daima açık olduğunu belirtmiştir. Harputlu Sadi'nin övgü alan şiirlerinden birisi, daha sonra Yıldız'da neşrettiği Mahzun başlıklı gazelidir. Bu gazel Tercüman-ı Hakikât gazetesinin 1408 numaralı nüshasının 3. sayfasında yayınlanmıştır.

¹⁹ Atilla Kaşıkçı, a.g.e., sh.25.

Mektebi müdürü Sadi Efendi'nin himmet-i müşfikanesi sayesinde bu dereceyi bulabildim."²⁰

Muallim Sadi, dönemin edebiyat çevrelerinde bilinen bir isimdir. Özellikle gençlerin ve çocukların eğitimine önem verir. Yıldız gazetesi bunun en önemli göstergelerindendir.²¹ Aynı yıllarda Üsküp'te öğretmenlik yapan, daha sonraları Türkiye'de felsefe alanında önemli bir isim olan Mustafa Şekip (Tunç) çocukluğunda Sadi'den etkilendiğini ifade eder. Mustafa Şekip Sadi'yi La Fonten'e benzettiğini ve onun edebiyat âlemindeki şöhretini şöyle anlatır: *"Medid bir hayât-ı edebîye mâlik olan Sadi Efendi'yi, memleketimizin şu muhterem Lafontenini pür-zarâfet-i eş'âr-ı dakike-cüyanesiyle tanımadık müntesib-i edeb yoktur. Ben bu sîmâyı müteaddid vilâyat gazetelerinde manzur-ı tesâdüfüm olan nükte-perdâz, zî-hayât şiirleriyle giyaben daha çocukluğumda, tanımış, sevmiştim. Derin bir tahlil ile yazılıp hayvanât-ı vahşîye ve ehliye arasındaki muhâverât ve münâkaşât-ı hurde-binânesini okudukça hayret ve takdirâtımı ellerimi çırparak düşen tebessümlerimle karşılamak sûretiyle ifâ eder çocukluk şetâretime adeta handeler serpilirdi... Bana mütalâat-ı sabâvetimin en rengîn sahifelerini hazırlayan Sadi Efendi'ye karşı beslediğim muhabbet ve ihtiram burada müşerref olduğum zaman tezâyüd etmişti. Yine bir gün odasında yan koltuğuna tefekkürâne oturmuş olduğu hâlde nâgehâni fırlattığı billûri zarâfetleri dinleyerek mütelezziz oluyordum. Birdenbire odaya mektep sıralarında tanıdığım zarîfî' endâm çalâk, âteşin bir genç giriyordu. Elindeki zarîf gözlerinde parlayan mânâ-yı iftihârı ketmedememekten, mütevellid bir mahviyetle nîm-serbest bir hâlde "Yıldız" muharririne uzattı: Şüphesiz yine bir eser takdim ediyordu."*²²

Hasan Âli Yücel, Harputlu Sadi'nin Balkanlar'daki bu faaliyetlerini "Yeni Lisan" hareketi öncesinde, Türkçe'nin sadeleştirilmesi yolunda atılan etkili adımlar olarak değerlendirerek 1897'de ilk sayısı neşredilen Çocuklara Rehber adlı mecmuanın, Türk eğitimine büyük katkıda bulunduğunu belirtir. Türk okulları Osmanlı'nın Balkanlar'da hüküm sürdüğü son dönemlerde, diğer azınlık okullarına göre ihmal edilmiş bir vaziyettedir. Bu olumsuz durumun farkına varan "fedakâr" öğretmenlerin gayretleriyle, çocuklar ve gençler bu yayın organları vasıtasıyla eğitilir. Yücel, Sadi'nin de içinde yer aldığı bu muallimler topluluğunun dili sadeleştirme konusundaki çabalarını ve muvaffakiyetlerini şöyle anlatır: *"Çocuklara Rehber dergisinde duru ve temiz Türkçe'ye giriş hareketi açık olarak görülür... Bunda imzasız "Söylenişler", o*

²⁰ Fazlı Necib, Tercüman-ı Hakikât, 29 Safer 1300, nr.1372, sh.2.

²¹ Yıldız gazetesinin yanı sıra Üsküp'te 1908 yılının sonlarında Şübbân-ı Vatan adlı bir kulüp kurulur. Bu kulüp gençleri bir araya getirerek kültür, eğitim faaliyetlerini güçlendirmeye çalışır. Şübbân-ı Vatan cemiyeti ayrıca edebiyatla ilgili çeviri, telif eserler yayınlamaya başlamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. İsmail Eren, Rumeli'de Türk Kültürü, Yeni Balkan Yayınları, Üsküp, sh.123-127.

²² Recai Özcan-Abdülkadir Hayber, a.g.e., sh.283.

kadar duru ve güzel Türkçe ile yazılmıştır ki, bugün bile monolog örnekleri olarak okunup okutturulabilir. Fakat asıl radikal hareket Serezli Sadi isimli öğretmenden gelmektedir. Bu mütevazı insan, öyle yukarıdan konuşan bir yazar değildi. Fakat davalıydı ve ona inanmıştı... Serezli Sadi'nin verdiği numuneler hakikaten öz Türkçe'dir ve güzeldir."²³

Harputlu Sadi'nin yazılarına baktığımızda, Türkçe konusundaki duyarlılığını görmemiz mümkündür. Osmanlı'nın son döneminde özellikle Balkanlar'da görev yapan öğretmenlerin en çok üzerinde durdukları husus Türkçe'nin güçlendirilmesidir. Balkanlar'da neşredilen ve yazar kadrosunu Sabri Cemil, Mustafa Şekip, Ethem Nejat, Harputlu Sadi ve onlar gibi birçok "muallim" in oluşturduğu: Yıldız, Yeni Mektep, Yeni Fikir, Süngü, Rehber, Neyyir-i Hakikât, Hüsün ve Şiir gibi gazete ve mecmuaların sayfalarında Türkçe konusundaki bu hassasiyetleri görülür. Onlar "edebiyat yapmak"tan çok "dilimizi sadeleştirmek", "anlaşılr kılmak" derdindedir.²⁴

Harputlu Sadi'nin Yıldız'daki Şiirleri

Her ne kadar tahlil çalışmalarında farklı/iddialı yaklaşımlar olsa da şiir çözümlemelerinin kesin bir yöntemi olduğu söylenemez. Buna karşılık bu tespit, güzel sanatları anlamanın ve değerlendirmenin bütünüyle bireysel, kişiden kişiye değişen bir anlama/anlamlandırma faaliyeti olduğu anlamına da gelmez.²⁵ Edebî metin oluşturmak kadar onu anlamak, değerlendirmek; bilgi, dikkat, kimi zaman sezgi isteyen bir uğraştır. Mehmet Kaplan'ın "yazılı metin de tabiat gibidir. Sırlarını ancak kendisine hususi sualler sorana açar."²⁶ cümlesi şiir söz konusu olduğunda daha anlamlıdır. Şiir, kendine özgü diliyle öne çıkar. Bu dilin kodlarını bilmeden metni anlamaya çalışmak boşuna bir gayretten ibarettir. Şiirin dili de gündelik dildeki gibi bir "mesaj" içerir. Şiirin mesajı dinleyicisinin düşüncelerinden daha çok "duygularına" yöneliktir. Duygulara hitap etmenin yolu ise anlatılmak isteneni "çoşkuyla dile getirmek"le bağlantılıdır.²⁷ Yine de, şiir tahlilinde sormamız gereken –ki bu sorular Aristo'nun Poetika'sından bu yana sorulur -: vazgeçemeyeceğimiz temel sorular şunlardır: "Şiir/ler ya da genel olarak edebî metinler neyi, nasıl anlatıyorlar?"

²³ Hasan Âli Yücel, Muallim Sadi'nin Harputlu değil de neden Serezli olarak adlandırıldığını İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dan alıntı ile belirtir. Geniş bilgi için bkz. Hasan Âli Yücel, Edebiyat Tarihimizden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, sh.180. Muallim Sadi'nin Çocuklara Rehber mecmuasında yayınlanan yazı ve şiirleriyle ilgili bibliyografya için bkz. Ahmet Balcı, Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocuk Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi, M.K.Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd.Doç.Dr.Hayriye Topçuoğlu, Hatay, 2012.

²⁴ Bu isimlerin çalışmaları neticesinde Balkan topraklarında "Türk Çocuk Edebiyatı" gelişmiştir. 1912'de Osmanlı'nın Balkanlar'a vedaşı ile İkinci Dünya Savaşı yılları arasında suskun kalan Türk edebiyatı, yüzyılın ikinci yarısında tekrar güçlenmeye başlarken, örneğini Osmanlı döneminde yaşayan bu "muallim"lerin çalışma usulleri ve eserlerinden alır.

²⁵ Şerif Aktaş, Şiir Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, sh.29.

²⁶ Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, sh.9.

²⁷ Şerif Aktaş, Edebî Metinlerin Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, sh.35.

Şiirin neyi ve nasıl anlattığı sorularının cevabı, temel olarak edebî metnin “zihniyet”iyle ilgilidir. Şiirde zihniyet başlığı, şairin ideolojisi ve dönemin estetik ve siyasi anlayışı dahil olmak üzere birçok unsuru kapsar.²⁸ Şiirin “ne anlattığı” sorusuna verilecek cevap şiirde zihniyeti, “nasıl anlattığı” sorusuna verilecek cevap ise şiir dilini, üslubu anlamamıza yardımcı olur. Sadi’nin Yıldız’daki şiirlerini bu iki temel soru etrafında değerlendirmeye çalışacağız.

Harputlu Sadi’nin Yıldız’daki şiirlerinde “zihniyet”, gazetenin birinci sayısında kaleme alınan “Başlangıç” adlı yazıdaki ifadelerle bakıldığında netleşmektedir. Bu yazının girişinde gazetenin sahibi Harputlu Sadi “*Yaradanımızın adı ile başlarız*” derken gazetede yayınlanacak şiirlerde/ metinlerde dinin önemli bir unsur olacağını işaret eder. “*Bizi yoktan var eden ulu Tanrımızın varlığına, büyük sevgili Peygamberimizin büyük ruhâniyetine sığınarak bugün “Yıldız” namı altında şu değersiz risalemizi neşrediyoruz.*” Cümledeki dile dikkat edildiğinde, Türkçe’nin sadeleştirilmeye çalışıldığını görmemiz mümkündür. “*Vatanını ana devletini baba, milletini kardeş bilen her Osmanlı, elinden geldiği bir hizmeti ifaya borçludur.*”²⁹ Bu ifade, Yıldız’daki birçok yazı ve şiirde karşılaştığımız unsurları ihtiva eder. Harputlu Sadi “vatan”, “millet”, “kardeşlik”, “dın” gibi konuları Yıldız’daki şiirlerinde işler. Osmanlı’nın Balkanlar’daki son dönemlerinde halk arasında belki de en çok tartışılan bu konular, parçalanmış ve anlamsızlaştırılmaya çalışılan değerleri yeniden canlandırmaya yönelik olarak kullanılmıştır. Gazete sayfalarına bakıldığında Osmanlılık düşüncesinin hâlâ bir kurtuluş yolu olduğu görülebilir. Milletın hızla parçalandığını gören Harputlu Sadi şiiri, ideolojisinin, inancının, duygularının vasıtası olarak kullanır.

Sadi, şiirde ne anlatır? O, şiirlerinde, milletin başında en büyük belalardan biri olarak gördüğü bireylerin yabancılaşmasını ele alır ve bunun önüne geçmeye çalışır. Ayrışmanın temelinde Müslümanların kendi içinde yaşadığı

²⁸ Şerif Aktaş edebî metin tahlillerinde her tür için bu soruyu sormamızın zorunlu olduğunu belirtir. Aktaş, edebî metinde zihniyet kavramını Selahattin Hilav’ın ideoloji kavramına yüklediği anlam çerçevesinde anlar. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Şerif Aktaş, Şiir Tahlilleri, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, sh.32-33.

²⁹ “Başlangıç

Yaradanımızın adı ile başlarız.

Bizi yoktan var eden ulu Tanrımızın varlığına, büyük sevgili Peygamberimizin büyük ruhaniyetine sığınarak bugün “Yıldız” namı altında şu değersiz risalemizi neşrediyoruz. Vatanını ana, devletini baba, milletini kardeş bilen her Osmanlı, elinden geldiği bir hizmeti ifaya borçludur. Hürriyetimizin âsâr-ı mucizesinden olarak bugün her tarafta güneşler, aylar kadar parlar, yeni yeni eserlerin gözler kamaştıracak bir surette intişara başladığını görüp de gıpta etmemek elden gelir mi? Biz de böyle ufacak bir “Yıldız”ın Kosova şâhikalarında parıldaması arzusuna düşüktük, yazamazsak bari neşrine vasıta da olamaz mıyız biz dedik işte bu küçük bir vazifeyi yerine getirmeye yelteniyoruz. Bu da bir şereftir değil mi? Fakat şeref verilmez çalışmakla kazanılır. Biz bu şerefi sa’yimizle, emeğimizle kazanabilirsek ne mutlu! Tevfik Allah’tan, teşvik büyüklerimizden çalışmak da bizden.” Yıldız, Sayı 1, 15 Şubat 1324.

mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan nedenler vardır. Tarikatların ayrışmanın değil birleşmenin bir vasıtası olması gerektiğine inanan Sadi, Balkanlar'da tarikatların ne ölçüde etkili olduğunu bilir. Yıldız'ın bütünü söz konusu olduğunda Sadi'nin dini, tasavvufî konularda kaleme aldığı şiirlerin yoğun olduğu görülür. İmzalı olarak onun üzerinde olan bu şiirlerin bazıları şunlardır: "Elfâz-ı Müteşâbihe'den, Feryâdımdan, Tazarruâtımdan, Celâil-i Haydârî, Dîn-i Hakikî, Terâne-i Uşşâkiyân, On İki Tarikat, İrfân-ı İhvânımıza". Yıldız'da yer alan bazı imzasız şiirlerin de Harputlu Sadi'ye ait olduğunu düşünmekle birlikte bunların tespitinin ayrı bir inceleme konusu olduğunu belirtmeliyiz.³⁰

Dinî-tasavvufî geleneğe bağlı şiirlerinde İslam'ı yücelten Sadi, Müslüman olmayanları İslam'a çağırırken, Müslümanlar arasında farklı mezheplere ve tarikatlara mensup olanların birleşmeleri gerektiğini vurgular. Bunlardan biri "Dîn-i Hakikî" başlıklı şiirdir. Şair bu metinde Allah'ın bir, Kur'an-ı Kerim'in Hak sözü olduğunu ve insanların şirk koşmaması gerektiğini ifade eder. Sadi'ye göre Allah'ın yanında gerçek din İslam'dır, herkesin bunu kabul etmesi gerekir. Şiirin son bölümünde misyonerlik faaliyetlerine dikkat çeken Sadi'ye göre bu faaliyetlerin hiçbirinin gücü, Müslümanları Hristiyanlığa döndürmeye yetmez:

"...

*Bir böyle dine mensup olsun mu gayra meclûb?
Fahr ile fahr edenler terk-i teheccüd etmez
Veyl! Ol gürûh-ı nâsa kalmış dalâlet içre
Nûr-ı Hüdâyı görmez, kayd u tarassud etmez
Bin misyoner dağılsa, bin kâhin olsa peyda
Mü'min tenassur etmez, müslim tehevviud etmez
"Sa'dî" kulun ilâhi pür-ma'siyyettir ancak*

Senden tebâ'üd etmez, senden tecerrüd etmez"(Din-i Hakiki, Yıldız, Sayı 13)

Sadi'ye göre Müslümanlar, dinleri gereği, hayatlarının her anında usule ve erkâna riayet etmek zorundadır. Usul ve erkân öğrenmenin pek çok kaynağı vardır; ancak bunların birincisi İslam'dır. Sadi, "Elfâz-ı Müteşâbihe" başlıklı şiirinde bunun öneminden şöyle bahsediyor:

*"Edîb ol, bî-edeb olma cihânda
Fesâhat ehline düşmez fazâhat
Göz'ü kör eyleyen bir noktadır bak!
Küçük bir nokta ammâ nokta vardır
Gelir belki küçük bir nükte sence
Büyüktür bil fakat "bir nükte sence"*

³⁰ Harputlu Sadi'nin Yıldız'da yayınlanan bazı şiirlerini daha sonra Ceride-i Sufiyye ve başka gazete ve mecmualarda tekrar yayınlamış olduğunu görüyoruz. Ayrıca bazı şiirleri de Yıldız'dan daha önce başka yayın organlarında yayınlanmıştır.

*Hıfz eder cevher-i nâmusu vekar
İffet erbâbına düşmez hiffet
Kâsibin kesbi verir zâtına şan
Kâzibin kizbi eder nâmını şeyn
Ehl-i sevk ülfeti vermez dile zevk
Fikr-i pestîye eder âdemi sevk
Selb olur aklı âdemin evvel
Kendini sonra selb eder gâfil“ (Elfâz-ı Müteşâbihe'den, Yıldız, Sayı 46)*

İnsanlara dinî terbiye zorla verilemez. Kişinin gönlüne hitap etmedikçe sözlerin hiçbir anlamı yoktur. Edepli olmak, fasih konuşmak, gerçeği görmek, nükteyi anlamak mutluluğu sağlayacak yolları açar. Sadi için dinî kaidelerin hayata geçirilmesinin yollarından biri, “gönül” gerçeğini merkeze alan “Tasavvuf” yoludur. Tasavvufun özünde aşk vardır ve bu beşerî aşktan ziyade ilahîdir. Aşk olmazsa hiçbir şeyin gerçek anlamı kavranamaz. Fındıklılı Hamdi Bey'e ithaf ettiği “Terâne-i Uşşâkiyan” başlıklı şiirinde Sadi, bu düşüncesini şöyle işler:

*“Bağrı yanık âşıklarız, ahde kavî sâdıklarız
Hep aşkile nâtıklarız aşk oldu bürhân-ı Hüdâ
Aşk olmasaydı cilve-ger, aşk olmasaydı tâb u fer
Aşk olmasaydı şu 'le-ver zâhir olur mıydu Hüdâ*

...

*Dergâh-ı Hak dergâhımız irfan yolu şeh-râhımız
Hâsıl olur dil-hâhımız yâ seyyidâ ya seyyidâ
Âşık isen tecrîde gel, dilden gamı teb 'ide gel
Tevhîde gel, tevhîde gel kalma azîzim nâ-Hüdâ!
Yâ Rabbi devrân aşkına, pîrân-ı pâkân aşkına
Tevhîd-i irfân aşkına aşkın dile olsun gîdâ
Aşkınla gönlüm dem-be-dem aşk u niyâz eyler âhım
Aşkıdan ey Rabbü'l-kerem Sa'dî kulun etme cüdâ”(Terâne-i Uşşâkiyân,
Yıldız, Sayı 18)*

“On İki Tarikat” başlıklı şiirde birliğin gerekliliği fikri hâkimdir. Dinde birliğe ulaşmanın farklı yollarını ifade eden her tarikatın, aslında birbirinden farkı olmadığını, amaçları bakımından hepsinin aynı şeyi istediğini belirten Sadi, bu şiirde on iki tarikatın ismini sayarak kendisinin bu tarikatların mensubu olduğunu söyler. Tarikatların her birinin başında, “hakikatin” önde gelen isimleri vardır. Onların gösterdiği her yol Sadi için değerlidir. “Vesile-i Rahmet” başlıklı şiirinde, babasının Nakşibendi olduğunu yazar. Alevî-Bektaşî geleneğinin bugün de devam ettiği Balkanlar'da mezhep ayrılıklarından değil,

birlikten yanadır. Üsküp Rufâî Dergâhı postnişini Şeyh Sadeddin Sırrî Efendi'ye attığı "Celâil-i Haydârî" başlıklı aşağıdaki şiir, Sadi'nin Hazreti Ali sevgisini göstermesi bakımından kayda değer:

"Şeyh Sadettin Sırrî Efendi Hazretlerine"

*Mazhar-ı feyz-ı tevellâ-yı illâhîdir Ali
Mülk-i ma'nânın mükerrerrem pâdişâhıdır Ali*

...

*Şehr-i ilmin bâbı, mihrâb-ı güzîn-i asfiyâ
Ehl-i tevhîdin muallâ kible-gâhıdır Ali*

...

*Ya Ali senden mededdir, yâ Ali senden medet!
Müznibân-ı ümmetin âlî-penâhıdır Ali
Şu 'le-bâr-ı aşk eden ayn-ı Alidir dem-be-dem
Âşıkânın dilde Sa'dî âh u vâhıdır Ali (Celâil-i Haydârî, Yıldız, Sayı 20)*

Sadi'nin dinî-tasavvufî şiirleri içinde Hazreti Ali sevgisinin yanında, Hazreti Hasan için kaleme aldığı bir şiiri de vardır. Feryadından başlıklı bu şiirde genel olarak Hazret-i Hasan'ın özellikleri anlatılır. Hazreti Hasan için "gül bedenli, Hak sırlarının gizlendiği yer, güvenilir vekil" gibi benzetmeler yapan Sadi için Peygamberimizin soyundan gelen bu insanların kıymeti büyüktür.

Harputlu Sadi, Yıldız'daki şiirlerinin büyük bir kısmında yukarıda değindiğimiz gibi dini inançlarını, tarikatların ehemmiyetini, din büyüklerinin vasıflarını anlatır. Bunlardan başka toplumcu yönünü gösteren şiirleri vardır. Bu şiirlerde Sadi, toplumu oluşturan en küçük kurum olarak ailenin güçlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre aile fertlerinin mutluluğu sağlanırsa, huzurlu bir toplum oluşabilir. Bu şiirleri, Mehmet Âkif'in üslubunu hatırlatır. İnsaf başlıklı şiirinin hikâyesi kısaca şöyledir: Kasvetli bir gecede evde yalnız başına kalan bir kadın, kendi kendine konuşmaktadır. Kocas, gecenin geç saatlerine kadar gelmez. Geldiğinde, kör kütük sarhoştur. Evin erkeği, ailenin geçimiyle ilgilenmek yerine zevklerinin peşinde koşmaktadır. Sadi, bu toplumsal problemleri işlediği şiirlerinin sonunda genellikle çözüm önerisinde bulunur. Kadının yapması gereken ya sarhoş kocasını terk etmek ya da "mey şişesini" araya sokmamaktır:

"...

*Meye meyli kadar olsa meyli
Yalınız mı geçirdik leyli
Biz de mes'ud yaşar idik o zaman
Hâlimiz olmaz idi böyle yaman*

O acı şeyde ne lezzet buluyor
İçiyor her gece bed-mest oluyor
Gözleri kan çanağı, rengi uçuk
Karnı ispirto küpü, mîde bozuk
Ne ağız belli, ne göz, kör kandil
Oynasam mı ele alsam mendil
Yoksa gözyaşları silsem, bilemem
Ağlarım eşk-i revânım silemem
Ya gelir, ya getirirler eve âh
Küskütük bir koca maâsallah
Bu benim işte kocam, ben karısı
Zevce ile zevce hayâtın yarısı
Bu nasıl âile yürür, insâf
Buna kâil mi olur sînesi sâf
Kime derdim yanayım, ağlayayım
Ya ona ben nice bel bağlayayım
Şu ciğer pâreciğim olmasa âh
Tâ ebed ondan ederim ikrâh
Çare ne çekmeliyiz, gitmeliyiz
Serhoşu kendine terk etmeliyiz
Tâzeler ister ise tez kocaya
Varsın âh, içki içen bir kocaya
Ne biter kahrı, ne renci tükenir
Mahveder gençliği, genci tükenir
Bence ortak ele mi hiçbir şey
Girmesin tek araya şişe-i mey”(İnsaf, Yıldız, Sayı 41)

Sadi, bazı şiirlerinde ideal insan tipini tarif eder. İnsanların hem aile hem de toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini anlatır. Sadi'ye göre ideal insan; çalışkandır, boş gezmeyi sevmez. Uyuşukluktan nefret eder, beceriklidir. Karıncayı örnek alır, ailesini geçindirmek için elinden geleni yapar. Aile içinde kadın ve erkek birbirine uyumlu olmalıdır. İkisi de kanaatkâr olmalı ki mutluluğu yakalayabilsinler.

Sadi'yi ilgilendiren bir başka toplumsal mesele, yeni nesillerin taklitçi hayatlarıdır. Tanzimat'tan yirminci yüz yılın başlarına kadar romanlarımızda

işlenen "Şık", "Şıpsavdı" gibi tipler³¹ Sadi'nin şiirinde de eleştirilir. Sadi'ye göre "şık"; giyimine kuşamına ve makyajına aşırı derecede düşkündür; ancak bu konuda komik duruma düşecek kadar bilgisizdir. Açlıktan nefesi kokmasına, cebinde parası olmamasına rağmen kendisini zengin göstermek derdindedir. Onun için önemli olan, insanların kendisine hayranlığıdır. Evinde değerli eşya olarak ne bulursa satar ve parasını bu yolda sarf eder:

"Şık
Gözde gözlük, elde baston şık gezer
Şık! Fakat sarrâfı görse yan çizer
Elde gantı, belde saat kordonu
Şık beyim dilden bırakmaz pardonu
Saç taranmış parlıyor "dındız" tıraş
Süs kıyamet şıkta lâkin bir telâş
Hem tiril hem şık ne müşkil bir belâ?
Bir devâsız derde olmuş mübtelâ
Şıkların bir ser-firâzı, ceb delik
Yüzde pudra, ârızıdır pembelik
Kışta yazlık bir caket, sipsivri fes
Sorma açlıktan kokar amma nefes!
Sözde şıklık taslıyor, sevdâlıdır
Sâhib-i servet imiş da'vâlıdır
Ağzı bir darphâne, kendi bir "Baron"!
Nakd ü mâlî hep o setre, pantolon
Sen bunun bir evce görsen hâlini
O zaman anlar idin ikbâlini
Âh eder, ağlar zavallı mâderi
Hep aşırılmış kalmamış sîm ü zeri
Şıklık icâbı, züğürtlük hâli bu
Şık desinler oğlunun âmâli bu
Evden uydurmuş, becermiş bir "buroş"
Rehn edip almış yine birkaç kuruş
Haydi itriyyât, ipek mendil, filân
Bir nümâyiş, bir yapış ki el'amân
Bir kırılmak, bir kurulmak, bir gidiş
Bir nezâket taslayış, bir nâz ediş!
Şık mıdır, şıllık mıdır âyâ nedir
Parasız şık! Bencesi dîvânedir

Şık'ın birtakım özelliklerinin anlatıldığı bu bölümden sonra, şiirin son iki bendinde şair bu tipe nasihatta bulunmaya başlar. "Şık"lığı hayatının esası

³¹ Bunların en meşhurları: Ahmet Midhat Efendi'nin Felatun Bey'i, Recâizade Mahmut Ekrem'in Bihruz Bey'i ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Şöhret'idir.

hâline getiren bu kişi, eğer bu şekilde “divane” bir ömür sürmeye devam ederse sonu hüsrân olacak, yoksulluğun pençesinden kurtula-mayacaktır:

*Kendini gerçekçi şık mı zanneder
Kızları iğfâle sâ'î, derbeder
Hey zavallı süsle kız varmaz sana!
Olsa da ednâsı yalvarmaz sana
Nakd ü san'at yok, hünerden bî-haber
Sözle, süslü âdem olmaz muteber
İltifât eyler mi bak! Bir merd ü zen?
Haydi istersen bütün gün var bezen
Bir düşün! Hâlin neyi intâc eder
Tir-i fakre sîneni amâc eder*

Son bent Sadi'nin bu tür şiirlerindeki genel tavrına uygundur. Şair, yukarıda belirttiğimiz gibi bireysel ya da toplumsal meseleyi göstermekle, eleştirmekle kalmaz; bu meselenin çözümü için çareler sunar. İnsan mutlu olmak istiyorsa çalışmak zorundadır. Süslü sözler söylemekle, şık giyinmekle ve başkalarına caka satmakla gününü geçiren gençlere bir nasihattir bu bölüm:

*Sende mes'ud olmaya varsa emel
Şimdiden meydân-ı kâr ü bâra gel!
Sonra anlarsın geçer lâkin zaman
Kimseler vermez sana bir lokma nân!
Hoş-nümâ zannettiğin âyîneyi
At elinden yakma kalb ü sîneyi
Çık! Şu âdî kuklalıktan âdem ol!
Cidd ü cehd erbâbına var hem-dem ol
Kalma zulmette ışıktır sözlerim
Dinle, gel bir bak! Ne şıktır sözlerim (Şık, Yıldız, Sayı 33)*

Yıldız'ın yayınlandığı 1909 yılı dil, kültür, kimlik gibi hayatın her alanında hızlı bir arayışın olduğu dönemdir. Ömer Seyfettin, Ali Canib, Ziya Gökalp gibi aydınlarımızın Genç Kalemler'de başlatacağı “Yeni Lisan” hareketinin hemen öncesinde Harputlu Sadi gibi muallimler, Türkçe'nin sadeleştirilmesi için çalışmalara başlamışlardır. Yıldız'da bu konuda çokça yazı kaleme alan Sadi'nin “Başlangıç” başlıklı şiiri “sözde çığır açmak” gibi büyük bir iddia taşır. Şiirin bütününe baktığımızda, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmamaya özen gösterildiği açıktır:

Başlangıç

*-Tanrının Adıyla Başlarım-
Ulusun, birsin ulu Tanrım ulu!
Gösterir birliğini boşla dolu
Ol, dedin oldu bu gökler, yerler*

Tapınırlar sana, birsin derler
Küçük bir ışıdır şu güneş
Nice olsun sana benzer, sana eş
Bir avuç toprağı kıldın âdem
Nice olmaz buna âdem ebsem?
Var eden sen, yok eden sen, hep sen
Varlığın bildim, inandım sana ben
Başlanan iş ki adınla olmaz
Başlayan sonra o işten onmaz

*

Dilerim bir çığır açmak sözde
Sözlerim olsun onunla gözde
Yazıla, söylene yer yer yayıla
Türkçemiz dilde birinci sayıla
Sen yarattın, bize verdin bu dili
Sözlerim oldu bu dille yazılı
Beni ondur sonuna erdireyim
Yazayım umduğuma bir ereyim
Hep görenler diye tarih çoktur
Böyle tarih görülmüş yoktur
Seveler dillerini söyleyeler
Ne açık Türkçe yazılmış diyeler
Üç yüz on üçte bunu yazdım ben
Dileğim yarlıgamaktır senden (Başlangıç, Yıldız, Sayı 41)

Sadi'nin bu şiirlerinden başka, duygularını klasik edebiyatın estetik anlayışına uygun olarak ifade ettiği, hüznün duygusunun hâkim olduğu şiirleri vardır. Vatan topraklarında yaşıyor olsa da doğduğu şehirden uzaklık, ona gurbette olduğunu hissettirir. Otelde Geçen Bir Bayram başlıklı şiiri bu duygu hâlini yansıtır. Şair bir bayram günü çok yalnız olduğunu hisseder. Bu şiirdeki bireysel hüznün hâli, "mahzun" redifli şiirinde milletin ve vatanın son dönemde yaşadığı kederi ifade eder. Bu şiiri ilk kez Tercüman-ı Hakikât'te neşredilmiş, Muallim Naci'nin övgüsünü kazanmıştır. Harputlu Sadi, önceden basılan şiirlerinin bazılarını Yıldız'da yeniden yayınlar. Bunlardan biri "Bir Gazelim" başlıklı metindir. Bu şiir "Eski Şiirlerimden" ana başlığı altında yayınlanır. Şeyh Sadeddin Sırrî, derginin sonraki sayısında bu gazele bir nazire yazmıştır.

Görüldüğü gibi Harputlu Sadi'nin Yıldız'da yayınlanan şiirleri çoğunlukla dinî, millî duyguları işler. Bunun sebebi siyasi ve sosyal şartlardır. Bilindiği gibi Osmanlı yöneticileri, Balkanlar'a veda edilecek son güne kadar bu topraklarda birliği sağlayabilmenin hesaplarını yapmışlardır. II. Meşrutiyet öncesinin ve sonrasının en büyük meselelerinden biri budur. Bu topraklarda birliği sağlayabilmenin yolu, insanların ortak değerler etrafında birleşebilmelerini sağlayabilmekten geçer. Çoğunluğu Müslüman olan bu topraklarda, kültürel ve edebî faaliyetler yoluyla millî ve dinî birlik duygusunu işlemek anlaşılır bir

durumdur. Bir yanda din duygusunun güçlendirilmesini diğer yanda vatan, millet gibi millî değerlerin öne çıkarılmasını, dönemin muallim yetiştiren okulları, basın yayın organları bir görev kabul etmiş, bu yönde çalışmalar yapmışlardır. Bu bakış açısı, Harputlu Sadi'nin edebiyat anlayışının da esasını yansıtır. Ona göre edebiyat, halkın aydınlatılması için bir araçtır. Edebiyatın bu işlevini yerine getirebilmesi için dile özen gösterilmesi gerekir. Çalışmalarına baktığımızda, bir kaç yıl sonra Selanik'te canlanacak olan Yeni Lisan hareketinin kaynaklarından birinin Harputlu Sadi olduğunu açıklıkla görürüz. Dolayısıyla Sadi'nin Yıldız'daki şiirlerinde “zihniyet” devrin ruhunu yansıtır.

Muallim Sadi'nin Yıldız'daki şiirlerinde zihniyetle ilgili unsurları belirledikten sonra bunların “nasıl anlatıldığı?” sorusuna geçebiliriz ki bu soruya “Yapı, Tema, Dil ve Âhenk ” alt başlıklarında cevap aranacaktır.

Şiir tahlillerinde edebî metnin yapısı konusu genellikle “biçim” başlığı altında ele alınır. Bir edebî metnin biçimi ile muhtevası birbirinden kesin ölçütlerle ayrılamaz. Şiirde yapı “ses ve anlam kaynaşmasından oluşan birimlerin bir tema etrafında birleşmesiyle” oluşur.³² Bütün unsurlarıyla sistemli bir bütünlüğe sahip olan şiirde anlamı aramak, belki de Hâşim'in söylediği gibi; güzel öten “*bir kuşu eti için öldürmek*” kadar gereksiz ve yok edici bir yaklaşımdır.³³ Bununla birlikte edebî metni anlamak için, bu metni oluşturan bütün bileşenleri ayrı ayrı değerlendirmek bilimsel bir zorunluluktur. Bir edebî metnin yapısını belirleyen birçok etken vardır. Şiirin yazıldığı dönem, şairin bireysel özellikleri, şair ve toplum arasındaki ilişkiler bunlardan bazılarıdır. Şiirin yapısı denildiğinde metnin en küçük yapı taşı olan hecelerin birleşim düzeni akla gelmelidir. Şair, şiirini geleneksel türlerin biçimleri içinde mi yazar, yoksa bu geleneksel yapıyı kırmaya mı çalışır? Şiirde tahkiye ya da tasvir varsa bunların belirli bir kompozisyonu var mıdır? Şair, klasik düzenin devam ettiricisi midir? Bu gibi sorulara verilecek cevaplar, metnin yapısını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu çerçevede düşündüğümüzde Harputlu Sadi'nin Yıldız'daki şiirlerinin “yapı” bakımından geleneği devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Sadi'nin toplumsal mesajın öne çıktığı şiirlerinde belli bir anlam bütünlüğü vardır. Bu şiirleri, genellikle üç bölümden oluşur. Şair, birinci ve ikinci bölümde üzerinde duracağı meseleyi farklı boyutlarıyla açıklamaya çalışır. Üçüncü bölüm şairin kendi önermesini içeren kısımdır. İttihad başlıklı şiirinin ilk beş beytinde, İslam birliğinin öneminden bahseden şair ikinci bentte; milletin bir an önce birliğini sağlaması gerektiğini ifade eder. Şiirin son dört beyti sonuç bölümüdür. Bu bölümde şair birlik için yapılması gerekeni anlatır. Şaire göre İslam birliğini

³² Şerif Aktaş, Şiir Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, sh.33.

³³ Ahmet Hâşim, Şiir Hakkındaki Bazı Mülâhazalar-Bütün Şiirleri Piyale/Göl Saatleri/Diğer Şiirleri, Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001, sh.67.

sağlayacak olan Müslümanların buna inanmaları, kendilerindeki gücü görmeleri gerekir.

Şiirde tema, şiirin bütün unsurları ile olduğu gibi yapısı ile de bağlantılıdır. Bir metinde “*kendi içinde anlam değeri olan yapıyı meydana getiren birimler tema etrafında birleşirler.*” Bu sebeple şiirlerde temayı tespit edebilmek için bu metinlerin yapısal oluşumlarına dikkat edilmelidir.³⁴ Harputlu Sadi'nin Yıldız'daki şiirlerinde belli başlı temaları şöyle sıralayabiliriz: İslam birliği (İttihad), Vatan aşkı (Vatan, Bir Gazelim), İslâm dininin yüceliği (Dîn-i Hakîkî), İlahî Aşk (Terâne-i Uşşakiyân), Ehl-i Beyt sevgisi, Tasavvuf ve Tarikatlar (Celâil-i Haydârî, On İki Tarikat, Tazarruâtımdan, İrfân-ı İlhvânımıza, Feryat Sayfalarından, Yezîd-i Belîde Ait Nidâlar, Feryâdımdan, Elfâz-ı Müteşâbiheden, Mezar-ı Veysîyi Ziyaret), Yalnızlık ve Hüzün (Otelde Geçen Bir Bayram, Mahzun) Okul ve eğitimin önemi (Mektebe Veda), Yanlış batılılaşma (Şık), Aile mutluluğu ve bireysel mutluluk (İnsaf, Ne Mutlu) Dünyanın güzellikleri (Bir Âmânın Tahassürü) Türkçe'nin sadeleşmesi (Başlangıç).

Sadi'nin şiirlerinde kullandığı dilin özelliklerini iki başlıkta değerlendirmemiz mümkündür. Bunlardan biri, geleneksel dinî-tasavvufî şiir dili; diğeri ise sadeleştirilmiş, halkın rahatlıkla anlayabileceği, millî edebiyat anlayışına yakın şiir dilidir. Geleneksel, dinî-tasavvufî edebiyatın dilini kullandığı şiirlerde Arapça, Farsça kelimeleri, tamlamaları kullanmaktan çekinmeyen Sadi, sade Türkçe yazdığı şiirlerde bu dillerin etkisinden kurtulmak ister. Sadi'nin klasik edebiyatın dilini devam ettirdiği şiirlerinden biri aşağıdaki metnidir:

*Rûz-ı ıyd oldu gönül biz yine gamlar taşırız
Rûz-ı mahşerde mi bilmem ki güler oynasırız
Dil yanık, sîne yanık, girye-fezâ dîdelerim
Hepimiz bir yere geldik yanarız, ağlaşırız
Gam benim destimi, ben dest-i gamı bûs ederim
Hüzn ü endûh u elemle öpüşür, sarmaşırız
Genc-i gurbette enînz ne bilen var, ne soran
Âteş-i firkat-i ahhâb ile bayramlaşırız
İki gam-dîdeleriz baş başa verdik Sa'dî
Dil-i zârım ile ben söyleşiriz, anlaşırsız.*

(Otelde Geçen Bir Bayram, Yıldız, Sayı 41)

Bu metin zihniyet, yapı ve tema bakımından klasik edebiyat geleneğine bağlı olduğu gibi şiir dili açısından da bu geleneğin izlerini taşır. “Bayram gününün gam ile karşılanması”, “mahşer gününde kavuşulacağı düşünülen mutluluk”, “yanık gönül”, “ağladıkça göz yaşını artıran göz” gibi ifadeler, dünyada “yalnızlığı”, “hüznü” çağrıştırdığı gibi; Tasavvufî dünya görüşüyle de

³⁴ Şerif Aktaş, Şiir Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013, sh.86.

yorumlanabilir. Tasavvufi dünya algısına sahip insan, dünyanın geçici olduğuna inanır. Bu yüzden “gerçek” mutluluğun bu dünyada yakalaması mümkün değildir. “Dünya” insana “gurbet” hissini yaşatır. Sadi’nin şiirde kullandığı “genc-i gurbette inleyen insan” imgesi bu anlamı çağrıştırır. “Ateş-i firkât-i ahhâb” ile, “inleyen gönül ile söyleşmek” gibi, istiareler yoluyla oluşturulan imgelerin klasik şiirimizde çokça örneği vardır. Aynı şekilde “hüzün”, “keder”, “elem”, “gam” gibi kavramların kişileştirilmesi ya da “soyut” kavramlarla “somut” varlıklar arasında bağ kurulması, Sadi’nin şiir dilini kurarken uyguladığı hususlardandır. Şairin şiirlerinde kullandığı diğer imgelere aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

Sinenin ayrılık ateşinden vatanın Sînâ’sı olması.

“Âteş-i firkatle sînem oldu Sînâ-yı vatan

Bir görün ey nûr! Ey sîmâ-yı zîbâ-yı vatan” (Vatan, Yıldız, Sayı 22)

Hazreti Ali’nin ilim şehrinin kapısı ve temizliğin seçkin mihrabı ve tevhid ehlinin yüce kıblegâhı olması.

“Şehr-i ilmin bâbı, mihrâb-ı güzîn-i asfiyâ

Ehl-i tevhîdin muallâ kıble-gâhıdır Ali” (Celâil-i Haydârî, Yıldız, Sayı 20)

Bülbülün, gülün, dikenin, bütün varlıkların mahzun olması.

Hazin âvâzdan bülbülün lâl olması.

Menekşe, lâle, sümbül, yasemin gibi bütün çiçeklerin benimle birlikte hüznü olması.

Havanın gamlı olması, gönlün neşesiz, gözün yaşlı olması.

Benimle birlikte dalgalanan o coşku veren denizin hüznü olması.

“Çemende derdi bülbül gül, diken mahzûn, ben mahzûn

İşittim gül dedim gül işte sen mahzûn, ben mahzûn

Bu âvâz-ı hazînimden benim lâl oldu bülbül âh

Benefşe, lâle, sümbül, yâsemin mahzûn, ben mahzûn

Çekildim bir kenâr-ı cûy-bâra baktım etrâfa

Çiçekler, serviler, güller, çimen mahzûn ben mahzûn

Hava magmûm, dil nâ-şâd, çeşmim dem-be-dem nem-nâk

Hurûş-efzâ o bahr-ı mevc-zen mahzûn, ben mahzûn”(Mahzun, Yıldız, Sayı

46)

Sadi’nin sade Türkçe ile yazdığı şiirlerde anlamı öne çıkarmak amacıyla, şiir dilinde çağrışım değerlerini artıran imgelerden uzaklaştığını görürüz. Bu metinlerde şiirselliği ahenk unsurları yani kafiye, redif, ölçü gibi unsurlarla gerçekleştirmeye çalışır. Başlangıç ve Ne Mutlu başlıklı şiirleri bu metinlere örnek verilebilir.

Şiirde ahenk; söyleyiş, ritim, vurgu, tonlama gibi unsurların birliğinden oluşur. Bu unsurlar, tek tek kelimelerde ortaya çıkabilir. Kelimelerin belli bir düzende bir araya gelerek mısraları oluşturması, belirgin bir ahengi sağlar. Şiirde ses, kelime ve kelime gurubu tekrarları; mısra başlarında, sonlarında ya da ortalarındaki ses tekrarları gibi hususlara dikkatimiz, şiirlerde ahenk konusunda değerlendirmeler yapmamıza yardımcı olacaktır. Bu noktada esas sorumuz Harputlu Sadi'nin şiirlerinde musikinin yerinin ne olduğu olmalıdır? Geleneksel edebiyata bağlı olarak kaleme aldığı şiirlerde şairin özellikle kelime tekrarlarını ve aruz ölçüsünün imkânlarını kullanarak istediği ahengi sağlamaya çalıştığını görüyoruz. Ayrıca sade Türkçe ile yazdığı şiirlerde hece ölçüsünü de kullanan Sadi, şiirde ahenk unsurlarını önemsemiştir.

Harputlu Sadi'nin Yıldız'daki Yazıları

Yıldız'ın yazılarının birçoğu, muallimlerin kaleminden çıkan deneme ya da kısa hikâye türünde metinlerdir. Harputlu Sadi'yle birlikte bu yazarlar arasında Sabri Cemil, Safvet Örfi, Mehmet Zeki, Mustafa Şekip, Abdullah Selim Bey, Mehmet Muharrem, Salih Asım gibi isimleri görüyoruz. Bu yazarlar, deneme türündeki yazılarında "vatan ve millet sevgisi", "Türkçe'nin sadeleştirilmesi", "eğitim öğretimin önemi" gibi konuları işlerler. Ayrıca Yıldız sayfalarında öğrencilerden gelen kısa hikâyeleri görüyoruz. Muallim Sadi'nin gazetede "Türk Sadi" imzası ile yayınladığı yazıların başlıkları şöyledir: Kırmızı Cahil, Açık Sözleşmelerimiz (3 Mayıs 1325, Sayı 11), Osmanlı Türklerinin Tarihi I (20 Kânûn-ı Evvel 1325 Sayı 41) Osmanlı Türklerinin Tarihi II (27 Kânûn-ı Evvel 1325, Sayı 42). Yazarın sadece Sadi ismini kullandığı Büyük Ateş başlıklı bir yazısı da vardır. (10 Kânûn-ı Sâni 1325, Sayı 44).

Harputlu Sadi, Yıldız'da millîleşme düşüncelerine/hareketlerine uygun olarak; "tarih", "Türklük", "Türkçe" gibi konularda yazılar kaleme alır. Dil konusunda temel sorunları tespit eder ve bu sorunlara çözüm önerileri sunar. Öncelikle gençlere tarih bilinci verilmesi konusuna eğilir. Tarihini bilmeyen bir toplumun bugünü ve geleceği hakkında görüş sahibi olamayacağını düşünür. Osmanlılığı Türklükten ayıran zihniyete karşı çıkar. Osmanlı tarihini anlamaya çalışırken Türklüğün önemini vurgular. Osmanlı Türklerinin Tarihi başlıklı yazısında, öncelikle tarihin anlamı ve değeri üzerinde durur: "*Tarih geçmiş yılların görgüsüdür. Bugün göremeyeceğimiz yüzleri, işitemeyeceğimiz sözleri tarihte görür, tarihte işitiriz. Bunları görüp işitmekle bilgimiz artar, duygumuz çoğalır bizden yüzlerce, binlerce yıllar önce gelip geçenler ile birlikte büyümüş, birlikte yaşamış gibi sayılırız. Tarih yeryüzünün varlığı, yaşayışın kılavuzudur. Büyüklük, ululuk hep bilgi ile olur. Öyle ya! Yeryüzüne yalnız boy büyötmeye, saç ağartmaya mı geldik? Böyle bilgisiz, duygusuz doğup ölmekte ne mutluluk vardır? Mutlu o kimselerdir ki günden güne bilmediklerini öğrenmeye çalışır, sağlık, varlık içinde yaşar. Bilgi ile yükselir, adını sanını yalnız (Sin) mezar taşına değil, tarihlere yazdırır. En son bir çukuru doldurmak için boş boşuna uğraşmaz yaşayışından az çok iyi bir iz bırakır. Tarih yaprakları arasına gömülür tarihine bırakılan bir iz bir söz bir daha silinmez. Tarihine gömülen*

bir gövde ölmüş sayılmaz. O, orada uyur, gözlerde yaşar, gönüllerde uyanır.” Yazının ilerleyen bölümünde “Türk adının nereden geldiği”, “Türklerin nasıl kahraman bir millet oldukları”, “kurdukları devletlerin gücü”; “Osmanlı’nın dünya tarihindeki yeri ve önemi” ve “bu milletin ferdi olmanın gurur kaynağı” olduğu meselelerine değinilir. Devamında ise soy, sop gibi hususların kişilere ana dilleriyle anlatılması gerektiğini savunan Muallim Sadi, Türkçe’nin “atalardan kalan en önemli miras” olduğunu, “Türkçe kelimeler kullanılmazsa dilin unutulacağını”, “dil ile millet sevgisi arasında önemli bir bağ bulunduğunu” ifade eder: “*Şimdi bizim soyumuzu sopumuzu bize tanıttırarak olan tarihimizi kendi ana dilimizle okur, iştir isek daha açık, daha güzel duymuş anlamış, Türklüğümüze, Osmanlılığımıza daha sıcak bir yürekle sokuşmuş, pekişmiş olmaz mıyız? Bizi birbirimize sevdirecek dilimiz değil midir? Analarımız dedelerimiz bu (Durakça)dan göçtüler, (Uçmak)larına uçtular ise o tatlı dillerini de birlikte götürmediler, yerlerini yurtlarını bize bıraktıkları gibi dillerini de bize bıraktılar. Öyle ya! Biz dilsiz değiliz. Bizim de bir Türkçemiz vardır. Onlardan bize kalan evlerde oturuyoruz, çiftliklerde yaşıyoruz da dillerini neden kullanmıyoruz? Neden konuştuğumuz gibi yazmıyoruz? Türkçemizin eksikliği var ise –ki azdır- niçin araştırmıyoruz? Haydi, eksikliğini şöyle bırakalım ya o güzelim Türkçemizde bulunan daha az yazmakla anlaşılan söz anmaya unutmaya kıyışır da onların yerine çoluk çocuklarımızın bilmediği, bir çoklarımızın anlayamadığı, hele zavallı köylü kardeşlerimizin iştirip duymadığı Arap, Acem, Frenk dillerinden alınma bir yığın söz parçalarını doldururuz. Bunlarla, karma karışık yazdığımızı Arap saçına dilimizi içinden çıkılmaz bir dolambaca döndürürüz. Sonra da bu yaptığımızı kendimiz bir büyük iş sayar hindi gibi göğüs kabartır, kuruluruz! Buna ne diyelim? Evet!*

“Soğan bizim Soğan iken tutar buna-(Basal) deriz.

Şu tatlı bal durur iken döner buna (asel) deriz.

Koyun bizim koyun evet buna (ganem) demekle neden?

Bizim şu ağzımızı mı yok ki biz deriz ona (dehen)”

Harputlu Sadi, Arapça ve Farsça kelimelere karşı olmamasına rağmen, bu kelimelerin kullanımına bir sınır getirilmesi gerektiğini düşünür. Yazının sonunda Türkçe’nin yaşaması ve geliştirilmesi için yaptığı çalışmaları anlatır ve Türkçe’de kullanılan bazı yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarını örnek olarak verir.

“Biz bunları büsbütün atalım, kullanmayalım demiyoruz. Yerine göre bunları da kullanalım ancak ilk önce bunların yazılışını okunuşunu yoluna koyalım. Türkçeleştirelim (İmla) İmla değil imlamızı düzleştirelim. Düşünelim ki süt emen bir çocuğa (Külbastı) yedirilmez. Demek isterim ki açık Türkçemizi daha ileri sürmeliyiz, daha çok sevmeliyiz. Çünkü dil sevgisi, soy duygusu en büyük sevgilerdendir. Bu tatlı sevgileri yüreğimize sokulan bilgidir. Bilgimiz çoğaldıkça sevgimiz artar işte günden güne bizde de bilgiçlik ilerliyor.

Yazıcılarımız, genç (Dilmaç)larımız yazdıkları o sevimli değerli sözleriyle gözlerimizi okşuyor, gönüllerimizi açıyor. Osmanlı hanımları bile bir çok erkekleri kışkandıracak, imrendirecek bir parlaklıkla güzel güzel yazılar yazıyor. Gazeteler çıkartıyor. Osmanlılarda ne parlak incelik; ne ince duygular olduğunu gösteriyor. Artık öyle uyuşuk, donuk bir yürekle unutulmuyor. Büyük, küçük elinden gelen bir iş yapmaya uğraşıyor uyanıklığa, çalışıyor, yükselmeye koşuyor. Var olsunlar. Ben de bunları görünce değersizliğime bakmayarak ana dille (Osmanlı Türklerinin Tarihi)ni yazmaya koyuldum. Ana dili süt dili, yürek dili kan dili demek olduğu için! Ana gibi tatlı, ana gibi sevimlidir. Bize ana dilimiz olan Türkçemiz gittikçe bizden uzaklaşmakta, yavaş yavaş unutulmakta bulunuyor. Bari ana dilimizle elimizde bir tarihimiz olsun diye bunu yazmaya özendim. Uğraştım. Bilmediklerimi eski Türklere, Yörüklerle sorup öğrenmekten çekinmedim. Tarih yazılmış bulundu. Ancak benim istediğim gibi olamadı. Yalnız böyle bir çığır açılmasına yardımcı olursa ne mutlu!

Başlangıcımızdaki Öz Türkçelerin Karşılığı!

Ephem-Lâl olmak- hayret etmek.

Tanık-şahid

Gözü-Ayine

Sin-Mezar

Koşun-Asker, Çeri.

Uçmak-Cennet, Firdevs.

Dilmaç-Tercüman

Durakça-Dünya.”³⁵

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık altı yüz yıl hüküm sürdüğü Balkanlar'a vedasının da ilanı anlamına gelir. Bu acılı dönemleri anlayabilmemizin en önemli kaynaklarından biri bu topraklardaki basın yayın faaliyetleridir. Bunlara dikkatle bakıldığında, özellikle taşra vilayetlerde, Osmanlı'nın yaşadığı büyük çöküşü önleme gayretlerinin ön safında “muallimler”in olduğu görülecektir. Balkanlar'da bu faaliyetleri yürüten, okulda öğrencisini, sokaklarda halkı şiirleriyle, yazılarıyla aydınlatmak için çaba gösteren Harputlu Sadi'yi eserleriyle anlamak gerekir. Sadi'nin bütün şiirlerinin derlenerek günümüz alfabesiyle basılmasının, edebiyat tarihimizde bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz. Sadi'nin edebiyatçılığının yanı sıra yöneticilikleri, eğitimci yönü, gelenekçilik ile yenilikçiliği birleştiren özellikleri üzerine de dikkatli çalışmalara ihtiyaç vardır.

Harputlu Sadi vatan topraklarının her köşesinde her türlü sıkıntıya göğüs gererek çalışılabileceğini gösteren mümtaz şahsiyetlerden biridir. Balkanlar'la o kadar bütünleşmiştir ki ismi bazı kaynaklarda “Sirozlu/Serezli” Sadi olarak geçmektedir. Onun Türk şiirine getirdiği yeniliklerden ziyade şiirde “ne

³⁵ Recai Özcan-Abdülkadir Hayber, a.g.e., sh.415-420.

söylediği” ve özellikle çocuklar için kaleme aldığı şiirler önemlidir. Çünkü eğer bugün Balkanlar’da Türk edebiyatından söz edebiliyorsak bunda Harputlu Sadi gibi muallimlerin payı büyüktür. Bizlerin bugün bu gayretleri görmemiz ve aydınlarımızın hatırasına sahip çıkmamız gerekir.

Kaynakça

Ahmet Balcı, Çocuklara Rehber Dergisi’nin Çocuk Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi, M.K.Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd.Doç.Dr.Hayriye Topçuoğlu, Hatay, 2012.

Ahmet Hâşim, Şiir Hakkındaki Bazı Mülâhazalar-Bütün Şiirleri Piyale/Göl Saatleri/Diğer Şiirleri, Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.

Atilla Kaşıkçı, Bütün Yönleriyle Ceride-i Süfiyye I-İnceleme-Fihrist, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Himmet Uç, Diyarbakır, 1994.

Fahri Kaya, Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar, Divan Yayıncılık ve Multimedya, Üsküp, 2008.

Fazlı Necib, Tercüman-ı Hakikât, 29 Safer 1300, nr.1372.

Hasan Âli Yücel, Edebiyat Tarihimizden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1959.

İsmail Eren, Rumeli’de Türk Kültürü-Yugoslav Topraklarında Türkçe Basın, Yeni Balkan Yayınları, Üsküp, 2012.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

Mehmet Kaplan, Şiir Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

Recai Özcan, Makedonya’da Çocuk Edebiyatı’nın Kaynaklarına Bir Bakış, Hikmet Bilimsel Araştırma Dergisi, Gostivar, Kasım, 2009.

Recai Özcan, Üsküp’te Bir Feyiz Kaynağı-Yeni Mektep: Fikirler ve Şiirler, Bal-Tam Türklük Bilgisi, Sayı 19, Prizren, Eylül, 2013.

Recai Özcan-Abdülkadir Hayber, Kurgan Yayınları, Ankara, 2010.

Salih Asım, Üsküp Tarihi ve Civarı, Rumeli Türkleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.

Şerif Aktaş, Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013.

Şerif Aktaş, Şiir Tahlili, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2013.

Yahya Kemal Beyatlı, Çocukluğum-Gençliğim-Siyasi ve Edebî Hatıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1999.

Yakup Kavas, Muallim Sadi (Hayatı-Şahsiyeti ve Edebî Eserleri), Danışman: Doç.Dr. Ö.Faruk Huyugüzel, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.